

ФІЛОСОФІЯ

УДК 130.2:37.014.53

П. Ю. Саух

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ «РІВНОЇ ГІДНОСТІ»

У статті здійснена спроба філософської інтерпретації нового плюралістичного типу цивілізації та особливостей сучасного полікультурного суспільства в контексті освітнього простору. На цій основі усунена підміна понять полікультурної освіти «поліетнічною», яка хоча й спрямована на гармонізацію відносин між етнічними чи національними спільнотами, але не вирішує питань гуманізації між людьми, що належать до одного етносу, а в його межах – до різних груп, котрі мають різні соціокультурні ідентичності (політичні, регіональні, статеві, релігійні, вікові, професійні тощо). Запропонована і обґрунтована нова модель полікультурної освіти, центром якої є життєдайна парадигма особистості. У зв'язку з цим обґрунтовуються п'ять найважливіших методологічних принципів полікультурної освіти, які виступають її матрицею й живильним джерелом.

Окреслені особливості реалізації полікультурної освіти в Україні у контексті політики «рівного визнання», яка виступає перпоною як для «культурного націоналізму», що абсолютизує відмінності, так і для «культурного імперіалізму», що їх не помічає.

Ключові слова: *полікультурна освіта, мультикультуралізм, культурна ідентичність, глобальна локальність, культурно-історична пам'ять, культурно-етнічний нарцисизм, політика рівної гідності.*

Сьогодні, в умовах глобалізації й «стирання» міждержавних кордонів по усьому світу відбувається загострення комунікаційних процесів, пов'язаних з міжетнічними та релігійними взаємодіями, які нерідко закінчуються відвертими протистояннями й сутичками. Багато хто із політиків та науковців з тривогою констатує зростання етноцентризму, мігрантофобії й ворожості домінуючих етнічних груп до нових субкультур мігрантів, радикальних націоналістичних настроїв тощо. Особливо ця ситуація загострилася в останні роки у зв'язку із міграційною кризою, яка обумовила серію терактів та насильства в містах Європи та Близького Сходу. Джерелом усіх цих негараздів вважають не лише трагічні події в східних країнах, а й прорахунки державної полікультурної політики, освітньої асиміляції та обмеженості аксіологічного ресурсу політики мультикультуралізму.

Не випадково проблема «свій – чужий» у співвідношенні з темою культурного діалогу набуває в даний час особливої соціально-культурної та екзистенційної значущості. У зв'язку з цим в багатьох країнах світу необхідність полікультурної освіти й виховання, поряд із виваженою державною політикою, стає стратегією особливої ваги. Ця позиція простежується й в численних документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ювілейній доповіді Римського клубу 2017 р., в яких акцентується, що однією із найважливіших функцій сучасної освіти постає завдання навчити людей жити разом, допомогти їм *перетворити зростаючу взаємозалежність держав і етносів в усвідомлену солідарність*. З цієї метою освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку,

людина усвідомила своє коріння і тим самим могла визначити власне місце, яке вона посідає в світі, а з іншого, – прищепити їй шанобливе ставлення до інших культур. В 70-х роках минулого століття в західній інтелектуальній культурі для позначення цього процесу виникає нове поняття «Multicultural education», визначення якого у освітологічному вимірі подається у Міжнародній енциклопедії освіти як «...педагогічний процес, у якому репрезентуються дві або більше культур, що вирізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознаками» [5, р. 3963]. Усе це вимагає не лише нової моделі освіти, а й чіткої демаркації понять в контексті сучасного полікультурного суспільства, яке розглядається в різношерстих політичних й теоретичних дискурсах (мультикультурному, постколоніальному, комунітарному, постмодерному тощо). *Навчити жити в сучасному суспільстві* означає навчити не просто віртуозно орієнтуватися в новітніх базах даних, володіти масштабною інформацією, бути обізнаним і компетентним. Головне – усе це трансформувати в *мудрість вибудовувати життя та мистецтво жити й рахуватися з «іншими»*, що вимагає (мовою Г.-Г. Гадамера) знання філософії як дієвої методології «розуміння» [3, с. 83].

Поняття «полікультурне суспільство» і «мультикультурне суспільство», як найбільш вживані для характеристики сучасного суспільства, швидше всього не варто абсолютно протиставляти одне одному. Але полікультурне суспільство може існувати і без політики мультикультуралізму (як наприклад, сучасне російське суспільство). Рівно як й політика мультикультуралізму може бути використана всупереч інтересам і реальним потребам полікультурного суспільства. Тим паче, що сучасне полікультурне суспільство пов'язане не лише з проблемами міжкультурної взаємодії націй, рас і релігій.

Новий плюралістичний тип цивілізації всіляко намагається уникати будь-якого примусу людини щодо прийняття тих або інших цінностей, світоглядних орієнтацій і життєвих стратегій. Людина тут вибудовує моделі ідентичності, виходячи з власного розуму і волі до досягнення й відтворення культурних смислів [12, с. 134]. Будучи залученою до транснаціональних мереж, вона вже не може залишатися у межах власної національної культури. Відтак виникають нові локальні спільноти, розділені між собою кордонами, які не завжди збігаються з національними. Вони об'єднують людей не за національною належністю, а за спільністю їхніх культурних уподобань, які виходять за межі якоїсь однієї нації. «Глобалізація, – як справедливо зауважує В. Межуєв, – створює не національну, а глобальну локальність, і розрізняє їх залежно від зробленого культурного вибору» [9, с. 98]. Тобто центром тяжіння сьогодні виступає не та чи інша етнічна або конфесійна, культурна група, а людина як ліберальна цінність, що має право вільного вибору. Йдеться, так би мовити, про «універсальну ідентичність», яка, як справедливо вважає Стівен Рокфелер, є «нашою первинною ідентичністю й вона є фундаментальнішою за будь-яку окрему ідентичність, таку скажімо, як громадянство, тендер, раса чи етнічне походження» [10, с. 83].

До того ж, на практиці виникає ситуація, коли держава втрачає здатність контролювати на своїй території «чистоту» матриці єдиного культурного зразка. Потужні міжнародні міграційні процеси ламають культурний ландшафт сучасних країн (центри східної медицини, студії «танцю живота», різноманітні ресторани східної, африканської та латиноамериканської кухні, арабські кав'ярні, східні єдиноборства тощо). Під впливом імміграції трансформується й духовна культура. Письменники, композитори, режисери, продюсери з емігрантського середовища виходять за межі сталої картини світу, деформують її та збагачують новими відтінками. Й здійснюється це не без масштабного запиту на унікальність, та кохання з боку представників

«титульних» культур. Навіть держави із традиційно жорсткими антиімміграційними законами не можуть цьому протистояти.

В сучасних полікультурних країнах на сцену суспільного життя виходять «етнічні актори», які не мали раніше шансів бути поміченими. Тут належність до національних меншин стає своєрідною цінністю (Тибетська культура в Китаї, шотландська у Великобританії, індіанська в Північній Америці, баскська в Іспанії, татарська або угорська в Україні тощо). Спільним для них є збереження етнічної самобутності всупереч асиміляційному тиску з боку держави. Не менш потужним є також етнічне протистояння національно-державним культурним проектам й окремих регіонів. Формується так звана регіональна ідентичність (техасець, каталонець, сілезець, сибіряк, галичанин тощо), яка виступає одним із важливих елементів конструювання сучасного соціокультурного простору. Регіон постає своєрідним брендом у глобальних символічних обмінах, генерує власні підходи до питань взаємодії з сусідніми країнами, зі світовим співтовариством, часто обминаючи опосередкування національного. «Новий регіоналізм», іншими словами, ставить під знак запитання наявні класичні символічні кордони, демонструючи звернення локального до глобального без участі національного.

Але чи не найцікавішим в цій ситуації є й те, що в культурній сфері починають активно діяти абсолютно нові агенти, не прив'язані до національних кордонів. Йдеться про транснаціональні корпорації, діяльність яких обумовлює те, що «посередництво держави між індивідом як споживачем культурних продуктів, з одного боку, і виробниками цих продуктів – з іншого, перестає бути необхідним» [8, с. 125]. Відбувається, так би мовити, *ускладнення механізмів ідентифікації*. Тепер громадянська і культурна «ідентифікація здійснюється через споживання» [2, с. 16], тобто вона обумовлюється не ідеологічною мобілізацією і політичною участю, а «доступом до задоволень» [14, р. 6]. Нація як системотвірна спільнота, з якою традиційно ідентифікували себе індивіди, ніби розмивається, перестає бути єдиною культурною матрицею. Національна ідентичність тепер співіснує поряд з професійною, тендерною, релігійною, регіональною. Відбувається примноження спільнот ідентичності, які формуються як на ідеологічних, світоглядних, так і на життєво-стилістичних засадах (фемінізм, пацифізм, анархізм, правозахисний рух тощо).

Усі ці вищезазначені, фактично неконтрольовані процеси, формують сьогодні не стільки національну, скільки *глобальну локальність*, алгоритм якої залежить від індивідуального культурного вибору людини. Для позначення цього нового типу культурної спільноти відомий англійський соціолог Роланд Робертсон увів особливий термін «глокалізація», який фіксує два взаємопов'язані процеси в сучасному світі: гомогенізацію та гетерогенізацію. За своїм смислом глокалізація спрямована проти тих концепцій глобалізації, які ґрунтуються на теорії становлення уніфікованої світової системи транснаціональних зв'язків і виключають будь-які несхожості та відмінності. Відтак доречно Р. Робертсон обґрунтовує ідею так званої *культурної глобалізації*, яка заперечує можливість повного подолання у світі культурної різноманітності. Глокалізація не придушує, не нівелює культурне різноманіття, а зберігає й навіть актуалізує культурну локалізацію, але *здійснює це не за національними, а за іншими різноманітними ознаками*. На відміну від класичної економічної та соціологічної теорій глобалізації, глокалізація намагається осмислити сучасні процеси у поняттях теорії культури. У глобальному світі попит на культуру не може бути обмежений жодними національними бар'єрами й цілком продиктований потребами і запитамі окремої людини. Право кожного на такий вибір є базовою умовою існування культури в глобальному масштабі. Тільки воно здатне забезпечити рівність людей... «Жодна із

національних культур не є зразком для інших національних культур, рівно як не може вважатися сучасною, будучи наглухо відгородженою від них» [9, с. 98]. Саме тому, мультикультуралізм, як форма співіснування різних культур та їх носіїв в одному суспільстві, в єдиному правовому соціокультурному просторі, як форма розв'язання національної проблеми в культурі, метою якої є збереження за допомогою важелів держави культурних особливостей і традицій, є не лише малопродуктивною, й такою, що іноді провокує нові конфлікти. Тим паче, коли йдеться про «єдино правильні орієнтири». «Категорична вимога робити сприятливі судження стосовно цінності інших культур, – вважає Ч. Тейлор, – є парадоксальною – хтось, можливо, скаже трагічно-гомогенізуючою. Бо коли висуюють цю вимогу, мають на увазі, що ми ніби вже маємо стандарти, за якими можемо робити такі судження. Однак наші стандарти – це стандарти Північно-атлантичної цивілізації, і тому наші судження неявно й несвідомо втискують інших у наші категорії» [15, с. 69]. Тут має продукуватись не «синдром учнівства», а «презумпція рівного достоїнства (egnal worth), яка вимагає від нас не безапеляційних і зверхніх оцінок щодо рівноцінності культур, а бажання бути відкритими» [15, с. 70–71]. Нехтування цим золотим правилом, вже привело до жорстких протистоянь з ісламським світом, який відкрито й активно намагається протиставити моделі глобалізму за західним сценарієм свій не менш гегемоністичний варіант глобалізації. Про наміри перетворити усе світове співтовариство в дар ул-іслам-мусульманську умму, заявляють не лише відверті релігійні фанатики, які вдаються до терору задля досягнення своєї мети. На цьому прямо (чи опосередковано) наголошують представники офіційної влади багатьох мусульманських країн, а також відомі арабські інтелектуали й філософи [6, р. 83].

Культурна ідентичність у сучасному полікультурному суспільстві має будуватися не на обов'язкових приписах, що регламентують життя людини в тій чи іншій спільноті, а на її *вільному культурному виборі, який не порушує при цьому свободи вибору інших*. Звісно, це не виключає права кожного окремого народу або етнічної групи на вільне культурне визначення. Головне, щоб реалізація цього права диктувалася не міркуваннями хибно зрозумілої етнічної солідарності, ідеологічним пресуванням з боку держави або певної групи, а особистим вибором самого індивіда. У протилежному випадку, коли ідеї штучного збереження за допомогою держави культурних особливостей протиставляються ідеям рівної участі у публічному житті усіх членів суспільства (незалежно від їхньої етнічної належності), руйнуються основи ліберально-демократичної традиції.

Очевидно, саме цей алгоритм демократично-егалітарної політики, яка означає не лише збереження культурного різноманіття, а й розширення демократичної участі людей у процесі міжкультурної взаємодії, що обумовлює становлення нових культурних груп та їх інкорпорування у громадянське суспільство, має стати стратегією сучасної держави стосовно власної культури. Принциповою новизною цього алгоритму є *антропологічний ключ* до розуміння стратегій ідентичності та гармонії балансу складових формули «єдність світу та розмаїття культур», який передбачає формування особливого, фундаментально-діалогічного способу мислення.

Незважаючи на важливість проблеми та розробленість її окремих аспектів, у світовій педагогічній теорії і практиці не існує якоїсь цілісної концепції полікультурної освіти. Хорватський культуролог Саніна Драгоевич, підсумувавши напрацювання з проблем міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, зазначає, що сьогодні в світі існує принаймні чотири основних концепції полікультурної освіти: (1) *мультикультуральна освіта*, яка зосереджує увагу не на міжкультурному обміні та взаємовпливі, а на збереженні культури існуючих етнічних меншин; (2)

інтеркультуральна освіта, спрямована на забезпечення активного, позитивного діалогу культур, їх взаєморозуміння та взаємозбагачення; (3) *транскультуральна освіта*, що орієнтується на систему цінностей, яка формується на наднаціональному (транснаціональному) рівні та (4) *культурпльоралістична освіта*, стрижневою ідеєю якої є повага і підтримка всіх існуючих у суспільстві культурних потреб та способів життя (не лише культур етнічних, мовних, релігійних, а й сексменшин, селянських субкультур тощо) [13, с. 41].

Кожна із цих концепцій, незважаючи на їх різновекторність в досягненні єдиних стратегічних цілей («єдність світу та розмаїття культур»), неминуче співвідносить культурну ідентичність із національною. Тут нація потрапляє в тенета транснаціональності або ультра національності, а культура – в ситуацію полікультурності, що обумовлює обмеженість цих концепцій та викликає в сучасній людині занепокоєння й тривогу. Поза увагою цих концепцій залишається те, що ідентичність сьогодні характеризується значною динамічністю, множинністю й контекстуальністю. Не береться до уваги, що ідентичність це не властивість (тобто щось притаманне індивіду від народження), а процесуальність і свобода індивідуального вибору. А це означає, що успішною може бути така концепція полікультурної освіти, яка ґрунтується на впровадженні ідей поваги до кожного індивіда як самоцінності. Глобальна культура і культура трайбалізму, на концептуальних засадах яких побудовані існуючі концепції, неспроможні подолати нелюбов до інакшості, бо не сповідують цінності окремого індивіда як найвищої земної цінності. «Глобалізм і трайбалізм, – слушно зауважує Бенджамін Барбер – розривають сучасний світ» [1, р. 432].

У цій ситуації архітектоніка полікультурної освіти має бути побудованою на *антрополого-культурологічній матриці*, яка спрямовує освітній процес на діалог з культурою людини як її творцем і суб'єктом, здатним до культурного саморозвитку. Сучасна людина знаходиться на «межі» культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. І йдеться тут не про етнічні групи, нації, релігії, а про конкретних їх представників. Адже не важко зрозуміти, що дружать не народи, а люди, які їх репрезентують. Тобто, архітектоніка полікультурної освіти має бути спрямованою на людину і орієнтована на культуру, бути культурологічною. Її мета – людина, яка пізнає й творить власний культурний світ шляхом діалогічного спілкування із внутрішнім і зовнішнім культурним середовищем. Міжкультурна комунікація, побудована на цій життєдайній основі, зумовлює особливе комунікаційне поле смислового перетину. У процесі спілкування з «Іншим» і його культурою проявляється взаємодія індивіда із соціально певними ролями, цінностями, нормами і звичаями, установками та очікуваннями, які особистість повинна вибирати і репродукувати, щоб досягти ідентичності в складному процесі взаємного визнання. Соціальний запас знань, отриманий людиною в процесі міжкультурної комунікації, виступає умовою прийняття і розуміння «Іншого», спілкування з ним та надає в її розпорядження схеми типізації, необхідні для більшості щоденних справ повсякденного життя, і як наслідок, обумовлює формування її особистісного «Я» на основі балансу між індивідуальною й громадянською ідентичністю. Звісно, це в жодному випадку не деформує національної ідентичності.

А це означає, що архітектоніка полікультурної освіти має ґрунтуватися, *по-перше*, на принципах діалогічності, відкритості і толерантності. Сьогодні ми маємо навчити людину цінувати багатоманіття культур й здійснювати це радше шляхом *діалогу*, аніж *синтезу*, в якому прихована небезпека втрати можливостей для їх подальшого розвитку. А головне, через діалог ми отримаємо можливість здійснювати реальну

взаємність, і разом з тим маємо можливість уникнути «панування – підкорення» (Ж. Дерріда), негативні наслідки якого є такими очевидними сьогодні. *По-друге*, вона має спиратись на людиноцентричний принцип, який орієнтує не на штучну консервацію способу життя того чи іншого народу, а дає кожному індивідові (а не тільки народові загалом) право на вільне культурне самовизначення. Культура чим далі, тим більше розвиватиметься у напрямку вже не стільки національних, скільки індивідуальних відмінностей та особливостей, що живляться культурними надбаннями усіх народів світу. Хоч би як комусь не хотілось сьогодні расової, культурної чи релігійної «чистоти», ми приречені у майбутньому жити в «єдиному домі», заклавши фундамент життєдайного міжкультурного співіснування.

Для того щоб архітектоніка моделі полікультурної освіти була життєдайною, вона має будуватись, на моє переконання, на таких, принаймні п'ятьох важливих методологічних принципах. *Перший: опертя на націоконсолідуєчі цінності*. Розуміння цінностей різними етнічними групами може відрізнятись і часто досить суттєво. Але в тканині духовності, як відомо, завжди існують значущі для усіх цінності, які не тільки не викликають суперечностей між представниками різних національностей, а й знаходять серед них розуміння і підтримку. Такими націоконсолідуєчими цінностями, мають бути саме ті, в яких стверджуються визначальні для більшості загальнокультурні цінності як, наприклад, відраза до несвободи, захист гідності і прав кожної людини, прагнення до самореалізації тощо (які, до речі, не піддаються часовій ерозії). Лише на цій основі можуть вибудовуватись механізми смислової доповнювальності, взаємного обміну цінностями й порозуміння. Від ефективності реалізації яких залежить здатність людства стати дійсною людською спільнотою, об'єднаною не лише спільністю глобальних небезпек, але й спільністю солідарних дій і спільним смисловим полем, яке можна було б назвати *глобальним світоглядом*.

Другим методологічним принципом полікультурної освіти має стати *критично-аналітичне відношення до культурно-історичної пам'яті* як репрезентативної форми дійсності. Культура як світ нашого існування пронизана пам'яттю, що органічно вплітається в тканину сучасності. Будь-яка соціокультурна трансформація (а саме таку ми переживаємо сьогодні) пов'язана зі зверненням до минулого. Кожне таке звернення збагачує сучасність, по-своєму розуміє її, формуючи необхідне підґрунтя для руху вперед. Звернення кожного народу до свого національного минулого, якщо воно не було зумовлене прагненням відмежуватись від інших народів та їх культурного досвіду, було плідним, оскільки збагачувало, урізноманітнювало, розширювало його власні культурні обрії. Але не слід забувати, що некритичний й занадто прискіпливий погляд в глибини історії часто-густо негативно впливає на процес міжкультурної взаємодії, «створює умови для деформацій історичної пам'яті та спокуси для відповідних національно-культурних манівців» [12, с. 140]. Надмірне захоплення минулим, його ідеалізація, спроба будувати життя в стилі «Future in the Past» (майбутнє в минулому) є небезпечною політико-культурною стратегією.

Третім цінним методологічним принципом полікультурної освіти має бути *викорінення культурно-етнічного нарцисизму*, який обумовлює культурно-освітню ізоляцію. На жаль, більшості концепцій полікультурної освіти є характерною, так би мовити, західна політкоректність, якій властива консервація «колоніального погляду білої більшості» [7, с. 12]. Мені здається, що ця політкоректність несе дуже репресивну домінанту нав'язування певних стандартів. Ключова метафора цих стандартів – це метафора не Іншого, а метафора меншин. Меншинами ніби милуються. А це милування і є консервуванням, воно тісно пов'язане із нарцисизмом. Нарцис не бачить іншого, існують лише його проєкції, проєкції його власної культури. В ефективній освітній

взаємодії важливо розуміти, бачити і чути не меншого, а «Іншого». Якщо ми не бачимо іншого, тоді культивуються умови для продукування центру і периферії. На цій основі не може бути ефективною полікультурної освіти. Сьогодні *Інші*, до цього часу не домінуючі або ж маргіналізовані культури, домагаються рівноправного місця за круглим столом світу. Вони амбітні і динамічні, мають сильно розвинуте почуття власної гідності і власної цінності. Незважаючи на те, що різні культури мають далеко не однакові можливості за впливом, кожна із них не бажає, щоб її просто терпіли. Будь-яка культура розглядає свої базові цінності як універсальні (якщо вона перестане це робити, то просто зникне як самостійна культура!). Вона хоче, щоб з нею рахувалися. Толерантність – це, звичайно, цінність, але цінність проміжна. Ніхто не бажав би, щоб його суто «толерували», лише терпіли [11, с. 21]. Тому ці *Інші* культури не сприймають й не можуть сприймати так званої «позитивної дискримінації» (тобто намагання створювати для периферійних культур певні пільги і преференції). Такі мультикультурні практики, ніби переслідуючи мету відновлення соціальної справедливості, виступають не лише гальмом міжкультурного взаєморозуміння, але й деформують глобальний контекст розробки освітніх стратегій.

Четвертим методологічним принципом полікультурної освіти з її акцентуацією на культурних відмінностях, посиленою культурочутливістю має стати індивідуалізація навчання. За цієї умови освіта постає як стан відкритих можливостей для самореалізації особистості. В сучасній освіті усі учасники освітнього процесу повинні стати «трансгресорами»: і викладачі, і школяри, і студенти. Акт трансгресії означає подолання межі між можливим і неможливим, вихід за межі свого культурно-смыслового поля, і таким чином наближення до розуміння *Іншого*. У результаті трансгресії створюються спільні когнітивні поля на основі політики рівної гідності, де відбувається взаємне порозуміння, перевизначення знаків, демістифікуються стереотипи і утворюються зони толерантності.

Й, нарешті, *п'ятим важливим фундаментальним методологічним принципом полікультурної освіти є поєднання теорії і практики.* Зв'язок між проектами полікультурної освіти і політикою держави є дуже важливим для забезпечення рівності й справедливості для різних груп населення. Замість того, щоб робити вигляд, що освіта є ізольованою від політики, полікультурна освіта має поєднувати навчальні матеріали і процеси із імперативами демократичного суспільства. Вона може бути лише тоді успішною, коли розширює права і можливості людей та трансформує суспільство. Участь учасників процесу полікультурної освіти в діяльності соціальних рухів, волонтерських об'єднань, недержавних організацій допомагає зрозуміти себе та *Інших* краще, подивитися на речі очима інших людей. Поєднання теорії з практикою, знання з діями дає можливість на власному досвіді відчувати шляхи впливу суспільства на людей та відчувати взаємозв'язки таких культурних ідентифікаторів, як раса, національність, релігія, тендер, сексуальна орієнтація, соціальний клас, мова, (не) дієздатність, вік і багато інших, в режимі реального життя.

Основними стратегічними орієнтирами такої полікультурної освіти мають стати: (а) виховання національної свідомості на основі культурного плюралізму, який вимагає «мислити глобально, діяти локально»; (б) виховання культури міжнаціонального спілкування через включення людини, як суб'єкта міжкультурного спілкування, у різні види культуротворчої діяльності; (в) виховання інтеркультурної комунікабельності особистості. Метою ж концепції полікультурної освіти, побудованої на життєдайному імперативі: до минулого – вдячність, до сьогочасного – дія, до майбутнього – відповідальність, – має бути формування глобального світогляду через усвідомлення себе частиною етносу, держави і людства загалом шляхом свободи, толерантності,

визнання цінності багатоманітного, солідарності та ненасилля.

Звісно, ця концепція може стати реальною політикою в сфері освіти і виховання за умов (1) відповідної культурної політики держави, яка проголошує підтримку самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, ствердження її гідності в контексті життєдайних сил культури власного народу; (2) удосконалення навчальних програм початкової, середньої і вищої освіти та поповнення навчальних планів такими дисциплінарними курсами як «міжкультурна комунікація», «етнопсихологія» «критична педагогіка», «громадянська освіта», «народознавство» тощо; (3) створення нових підручників та вдосконалення існуючих, виключивши будь-які прояви пропаганди національної або культурної вищості та розпалювання ксенофобії; впровадження нових методів навчання, що базуються на практико-орієнтувальній діяльності (інформаційно-пошуковій, регулятивно-спонукальній, культурно-ролевій, партнерсько-міжкультурній тощо).

Проблеми мультикультуралізму та питання реалізації мультикультурних політичних проєктів, що формують глобальний контекст для розробки сучасних освітніх стратегій особливо актуальні для України. Пояснюється це просто. Україна – поліетнічна, поліконфесійна, багатомовна й полікультурна країна, яка тісно пов'язана із інтенсивним розвитком світових інтеграційних процесів. Тут мешкають представники понад 130 націй і народностей, які мають свої культурні традиції, національну самобутність та релігійну віру. До того ж, в Україні, як і всьому світі, відбувається масштабний процес ускладнення механізмів ідентифікації. Національна ідентичність тепер співіснує тут з професійною, тендерною, релігійною, регіональною часто погано сумісних з першою. А саме головне, на українську соціокультурну арену виходять етнічні групи, які раніше не мали шансів бути поміченими й почутими. Їх самобутність стає цінністю, а отже, культурним ресурсом соціуму, з яким мусить рахуватися держава.

Але не зважаючи на це, й на трагічність нинішньої ситуації в Україні, проблема полікультурної політики у суспільних й наукових дискусіях практично не обговорюється. Основна увага політичної та культурної еліти зосереджується на проблемах державного і національного будівництва, в контексті яких вельми часто питання мультикультуральності розглядається як другорядний й навіть прикрий фактор, що ускладнює розуміння сучасної української національної державності. За сучасних умов український соціум демонструє неготовність до реалізації в його межах полікультурної моделі націєбудівництва.

Ті ж теоретичні напрацювання в сфері полікультурної освіти, які в окремих випадках практикуються, в основному тяжіють до так званої інтеркультурної концепції, де культурне розуміють як етнічне, а модель етнічного базується на есенціалістському уявленні (на уявленні концентрованого розчину). Як наслідок, культурні межі між групами не викликають сумніву, а відмінності жорстко фіксуються та абсолютизуються, що стає підґрунтям для ксенофобії. Кожній окремій етнокультурній групі приписується неіснуюча гомогенність, автономна суб'єктність, у межах якої нівелюється суб'єктивність індивіда, що спричиняє деіндивідуалізацію, а на практиці призводить до порушення прав людини. Звідси, догма-вимога: «Думай по-українськи», яка фактично забороняє думати по-різному, трансцендувати над рідною, затишною, доброю домашньою культурою, піддавати її рефлексії. На такій основі неможливо сформувати транскультурний простір, в якому людина, звільняючись із «полону» рідної культури готова до зустрічі з *Іншим* як потенційно можливим «Я». За цієї умови інша культура не може сприйматись як деяка можливість власної культури. Адже коли ми включаємо у простір комунікації власні можливості бути іншими, тоді це

транскультура, тоді це конструктивно-комунікативний простір творення майбутнього, а не консервація особливостей мультикультуралізму чи просто толерантне ставлення до відмінностей.

Відсутність в Україні чітко окресленої концепції полікультурної освіти, тяжіння до політики інтеркультуралізму, метою якої (за допомогою держави) є проста асиміляція культурних особливостей і традицій малих етнічних груп, фактично регламентує їх життя, обмежує право особистості на більше культурне самовизначення. Цим самим Україна, мовою Ч. Тейлора, опинилася поза зоною «політики визнання», яка є наслідком переходу від ієрархічного суспільства до суспільства, де панує принцип вільного громадянства як регулятивного ідеалу. Принцип самозбереження будь-якої національної культури, та й людства загалом, лежить у площині самозміни людини. І йдеться тут навіть не про загальнолюдські цінності, а про людськість як таку, яка передбачає повагу, довіру, любов. Цінності усіх ідеологій, політичних доктрин й навіть релігій в кінцевому рахунку відносні. Не відносною є лише цінність самого життя. Лише по відношенню до цієї фундаментальної цінності вони набувають валідності для кожної конкретної особистості, лише через її опосередкування вони можуть сприйматися і переживатися людиною.

Полікультурна освіта, як соціальна інновація, повинна бути пов'язаною не стільки з питанням «хто ми є?», або «звідки ми прийшли?», а з відповіддю на питання «ким і якими ми маємо стати?». Практична реалізація такого проекту можлива на основі політики «рівного визнання», яка відстоює не тільки збереження різноманіття культур за допомогою виваженого втручання держави, а й максимально розширює участь людей у процесах міжкультурного діалогу і спілкування. Ця політика – справедливо вважає директор Центру досліджень людських цінностей Принстонського університету Емі Гутман – має передбачати принаймні три найважливіші умови: (1) основні права усіх громадян, включаючи свободу слова, думки, релігії та зібрань, мають бути захищені законом; (2) ніхто шляхом маніпулювання (і, тим паче, примусу) не може бути приведений до прийняття тих культурних цінностей, які представлені державними інститутами, і (3) державні офіційні особи та установи, що продукують культурний вибір, є демократично підзвітними не лише теоретично, а й практично [4, с. 16]. Ці умови виступають запорукою вільних демократій. Лише на основі такого підходу можливе інкорпорування усіх соціально-культурних груп в істинно громадське суспільство. Й передусім тому, що він є серйозною перепоною як для *культурного націоналізму*, який абсолютизує відмінності, так й для *культурного імперіалізму*, що їх не помічає. До того ж, слід пам'ятати, що цінності усіх проектів, ідеологій й навіть релігій, за великим рахунком відносні. Не відносним є лише *цінність самого життя*. Лише по відношенню до цієї фундаментальної цінності вони знаходять свою валідність для кожної конкретної особистості, лише за її допомогою вони наповнюються смыслом. Розмаїття культур, релігій, менталітету, способів життя – це природний стан людства, який свідчить про його *здоров'я*. Світ утримується багатобарвністю. Розмаїття, а не уніфікація робить його цілісним. І як цілісне утворення він функціонує за алгоритмом *доповнювальності*. Відтак, проблема рівного діалогу і взаємоповаги, а звідси, рівного визнання і гідності, ненасильства і взаєморозуміння лише наближає до реалізації архіважливої мети будь-якої культури, релігії, ідеології – *блага*, яке має бути людським, життєдайним, сумісним з життям і необхідним для нього.

Список використаної літератури

1. Barber B. Jihad vs. Mcworld : how globalism and tribalism are reshaping the world / B. Barber. – New York : Ballantine, 1996. – 432 p.
2. Бодрияр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрияр. –

Москва : Культурная революция, Республика, 2006. – 269 с. ; Bodriyar Zh. Obshchestvo potrebleniya. Yego mify i struktury / Zh. Bodriyar. – Moskva : Kulturnaya revolyutsiya, Respublika, 2006. – 269 s

3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики : пер. с нем. / Х.-Г. Гадамер; общ. ред. и вступ, ст. Б. Н. Бессонова. – Москва : Прогресс, 1998. – 704 с. ; Gadamer Kh.-G. Istina i metod: Osnovy filosofskoy hermenevtiki : per. s nem. / Kh.-G. Gadamer; obshch. red. i vstup, st. B. N. Bessonova. – Moskva : Progress, 1998. – 704 s.

4. Гутман Е. Вступ / Е. Гутман // Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч. Тейлор. – Київ : Альтерпрес, 2004. – С. 16 ; Hutman E. Vstup / E. Hutman // Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vyznannia» / Ch. Teilor. – Kyiv : Alterpres, 2004. – S. 16.

5. International Dictionary of Education. – Oxford, 1994. – Vol. 7. - P. 3963.

6. Hanafi H. Islam in the Modern World / H. Hanafi. – Cairo : Anglo-Egyptian Bookshop, 1995. - Vol. 2 : Tradition, revolution and culture. – 511 p.

7. Макбрайд В. Викладання соціальної та політичної філософії з точки зору західної і незахідної перспектив / В. Макбрайд // Філософія освіти. – 2011. – № 1–2. – С. 9-16 ; Makbraid V. Vykladannia sotsialnoi ta politychnoi filosofii z tochky zoru zakhidnoi i nezakhidnoi perspektiv / V. Makbraid // Filosofiia osvity. – 2011. – № 1–2. – S. 9-16.

8. Малахов В. Національна держава, національна культура і культурний суверенітет / В. Малахов // Філософська думка. – 2011. – № 4. - С. 119-127 ; Malakhov V. Natsionalna derzhava, natsionalna kultura i kulturnyi suverenitet / V. Malakhov // Filosofska dumka. – 2011. – № 4. - S. 119-127

9. Межуев В. Діалог як спосіб міжкультурного спілкування в сучасному світі / В. Межуєв // Філософська думка. – 2011. – № 4.. – С. 90-101 ; Mezhuiev V. Dialoh yak sposib mizhkulturnoho spilkuvannia v suchasnomu sviti / V. Mezhuiev // Filosofska dumka. – 2011. – № 4.. – S. 90-101.

10. Рокфелер С. Коментар / С. Рокфелер // Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / С. Рокфелер. – Київ : Альтерпрес, 2004. – С. 83 ; Rokfeler S. Komentar / S. Rokfeler // Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vyznannia» / S. Rokfeler. – Kyiv : Alterpres, 2004. – S. 83

11. Саух П. Сучасні виклики глобалізованої епохи: суспільство і церква в пошуках відповідей / П. Саух // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору : наук. зб. – Київ : УАР, 2013. – С. 19-27 ; Saukh P. Suchasni vyklyky hlobalizovanoi epokhy: suspilstvo i tserkva v poshukakh vidpovidei // «Ukraina i Vatykan: do i pislia Druhoho Vatykanskooho Soboru». Naukovyi zbirnyk. – K. : UAR, 2013.

12. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: моногр. / П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с. ; Saukh P. Yu. Suchasna osvita: portret bez prykras: monohr. / P. Yu. Saukh. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012. – 382 s.

13. Саух П. Ю. Мультикультуралізм: блеск теории и практическая несостоятельность проекта в дискурсе реальных процессов межкультурного взаимодействия / П. Ю. Саух, Ю. П. Саух // Евразийство и мир. – 2014. – № 3. – С. 34-50 ; Saukh P. Yu. Multykulturalizm: blesk teorii i prakticheskaya nesostoyatel'nost' proekta v diskurse realnykh protsessov mezhkulturnogo vzaimodeystviya / P. Yu. Saukh, Yu. P. Saukh // Yevraziystvo i mir. – 2014. – № 3. – S. 34-50.

14. Stevenson N. Globalization, national cultures and cultural citizenship / N. Stevenson // The Sociological Quarterly. - 1997.- Vol. 38, № 1. – P. 41-66.

15. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч. Тейлор. – Київ : Альтерпрес, 2004. – 172 с. ; Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vyznannia»

/ Ch. Teilor. – Kyiv : Alterpres, 2004. – 172 s.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2018

P. Saukh

MULTI-CULTURAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF «EQUAL DIGNITY» POLICY

The article makes an attempt to interpret philosophically a new pluralistic type of civilization and the features of the modern multicultural society in terms of educational space. On this ground, the substitution of the concept of multicultural education by «Tnuiti-Bibnic education» is eliminated. The latter, though being aimed at harmonising relations between ethnic and national communities, still does not find a solution of the question of humanisation of relations between people who belong to the same ethnic group and, within its limits — to various groups with different cultural identities (political, regional, sexual, religious, age-related, professional, etc.). A new model of multicultural education is presented and grounded with a life-giving personality paradigm in its centre. Therefore five major methodological principles of multicultural education, which serve as its guidelines and source, are justified.

The article outlines the details regarding implementation of the multicultural education in Ukraine within the context of «equal recognition» politics. The above-mentioned politics is an obstacle for «cultural nationalism», which sees differences as a cure-all, as well as for «cultural imperialism», which ignores them.

It is noted that the values of all projects, ideologies and even religions are largely relative. Only the value of life itself is not relative. Only in relation to this fundamental value, they find their validity for each individual person, only with its help they are filled with meaning. The diversity of cultures, religions, mentality, ways of life is the natural state of mankind, which testifies to its health. The world is kept in colour. Diversity, not unification, makes it integral. And as an integral entity, it functions by complementary algorithm. Thus, the problem of equal dialogue and mutual respect, and hence, of equal recognition and dignity, non-violence and mutual understanding, only approximate the realization of the archivous purpose of any culture, religion, ideology - the good that must be human, life-giving, compatible with life and necessary for it.

Key words: *cultural and ethnical narcissism, cultural and historical memory, cultural identity, «equal dignity» politics, global localization, multiculturalism, multicultural education.*